
ВІН НЕ ВИЗНАВАВ «ЛЕГКОЇ ГЕОЛОГІЇ»

Слово про колегу

Тільки-но відгрімла Велика Вітчизняна війна. Всі сили країни спрямовані на відновлення зруйнованого народного господарства. Особливої ваги набуває збагачення її ресурсного потенціалу, пошуки корисних копалин. Саме в цей період формується казахська школа геологів, кістяк якої утворюють її голова К. І. Сатпаєв, а також Н. Г. Кассін, І. І. Бок, І. П. Новохатський, Г. Н. Щерба, А. К. Каюпов, М. П. Русаков, В. Ф. Беспалов, Г. Ц. Медоев та ін. Серед цих видатних вчених однією з найяскравіших постатей був Григорій Никифорович Щерба, українець за походженням, академік АН КазРСР.

Г. Н. Щерба.

Наукова кар'єра Г. Н. Щерби почалася ще під час війни з інтенсивного пошуку, розвідки та експлуатації вкрай потрібних для військової промисловості знаменитих рідкіснометалевих штокверків Казахстану. За його прямої участі (а він був на той час одним з керівників тресту «Казредметразведка») вдалося виявити десятки рудних об'єктів, значна частина яких була передана в експлуатацію і мала істотне значення для наближення перемоги.

У бурхливому розвитку нових галузей геології наприкінці 40-х років Казахстан мав базове значення завдяки своїм надзвичайно багатим і різноманітним мінерально-сировинним ресурсам. Визначну роль у формуванні металогенії як головного науково-практичного напрямку геології республіки відіграв Г. Н. Щерба. Після створення АН КазРСР його одразу ж запросили працювати у ній, і він очолив сектор рідкісних металів.

Вершинним досягненням у вивченні родовищ рідкіснометалевих штокверків була металогенічна карта Казахстану, а також перекладена багатьма мовами фундаментальна праця Г. Н. Щерби «Геологія і походження рідкіснометалевих родовищ Казахстану».

Глибшому і повнішому осмисленню значення рідкісних металів для економіки і промисловості країни у 50-і роки сприяло безпрецедентне геологометалогенічне узагальнення— результат великої багаторічної праці всієї геологічної служби Казахстану під керівництвом К. І. Сатпаєва. Так звана «карта», яка насправді являла собою багатотомне зведення з текстовими і картографічними серіями, набула великого суспільного резонансу. Вона стала першою металогенічною картою в СРСР і на довгі роки лишалася головним металогенічним документом Казахстану. За цю роботу К. І. Сатпаєв та Г. Н. Щерба були удостоєні Ленінської премії.

На вершині визнання і творчих успіхів іде з життя К. І. Сатпаєв. Естафета лідерства в галузі металогенії переходить до його соратника Г. Н. Щерби, який завжди відзначався передовими ідеями. Він постійно підтримує творчі контакти з такими корифеями металогенії, як В. І. Смирнов, В. А. Кузнецов, А. Д. Щеглов, Я. М. Белевцев. Неофіційний статус лідера великого наукового напрямку зберігався за ним до останніх його днів.

Наступним етапом діяльності талановитого науковця стало поглиблене вивчення найперспективніших у металогенічному відношенні рудних регіонів: Рудного Алтаю, Успенської та Чу-Ілійської зон, Балхаського сегмента. В усіх дослідженнях був задіяний великий контингент вчених і виробничників. Тоді ж на запрошення АН КазРСР до дослідного процесу залучили й автора цих рядків.

Я бачив, як працює Г. Н. Щерба — завжди натхненно, самовіддано, хоч і дещо по-геолкомівськи суворо. Він не визнавав «легкої геології». І це часто відлякувало від нього її любителів. Працювати поруч з ним треба було з повною віддачею.

Під час роботи над тематикою, що стосувалася Успенської зони, мені довелося спільно з ним конструювати фаціальну карту як основу для реалізації нової на той час теорії про сингенетичний генезис руд Атасуйського типу з виділенням двох етапів: синседиментаційного (пластові руди) та епігенетичного (жильні). Ортодоксально мислячі мінералоги войовниче заперечували нову концепцію, зводячи все до жильного (гідротермального) типу. Скільки сил та енергії коштували нам ті дискусії! Однак це не завадило багатьом із наших опонентів трохи пізніше так само рвійно доводити свій пріоритет у розшифруванні вулканогенної природи поліметалів Атасу.

Ще одним важливим внеском Г. Н. Щерби у розвиток металогенії були дві масштабні ідеї: про сингенетичний — вулканогенний — генезис 5-елементних руд Атасуйського типу (залізо, марганець, свинець, цинк, барій) та інших поліметалевих родовищ Казахстану; про визначальну роль у рудогенезі деформаційного процесу і вторинність родовищ Рудного Алтаю, а також поліметалів інших регіонів Казахстану.

Саме на цьому ґрунті визріла думка автора цих рядків про тектонофаціальний аналіз, палко підтримана Г. Н. Щербою. З'явилися монографії з геодинаміки Казахстану. Багатий матеріал для них вдалося зібрати завдяки розмаху і комплексності досліджень, які проводилися в республіці на той час.

Здійснений у 60—80-і роки рейд найперспективнішими регіонами КазРСР, який дав можливість збагатити сировиною металогенію і поглибити зв'язки з тектонікою, навів вченому ідею про геотектоногени як тектонічний генератор металогенічного процесу.

Останні роботи Г. Н. Щерби — глибокі за аналізом проблеми та широкою енциклопедичні зведення з геології та металогенії Рудного Алтаю — регіону, невичерпні

перспективи якого завжди були для Григорія Никифоровича не тільки предметом захвату, а й, як він сам казав, свого роду навчальним посібником.

Напередодні нового, 2002 року видатний геолог-новатор Григорій Никифорович Щерба пішов із життя. Він помер, не завершивши багатьох починань, не реалізувавши цікавих задумів. Його ім'я назавжди залишиться в одному ряду з іменами найвідоміших металогеністів нашого часу.

Григорій Никифорович завжди з великою шанобою і гордістю вимовляв імена своїх українських колег. Адже попри те, що більша частина його життя і діяльності була присвячена дослідженню іншої землі, він палко любив Україну, лишаючись її відданим і гідним сином.

Є. Паталаха,
член-кореспондент НАН України